

Одним із важелів удосконалення територіальної організації суспільства стає політика регіонального розвитку, орієнтована на становлення механізмів управління формуванням господарських адміністративно-територіальних систем всіх типів та просторових рівнів. Вона покликана забезпечувати комплексно-пропорційний розвиток територій з максимальним урахуванням місцевих умов і ресурсів. Основною формою реалізації державної політики регіонального розвитку стають національні програми вирішення комплексних проблем великих територій. Розробка та реалізація їх фінансуються з державного і місцевих бюджетів, а також з інших джерел. Всі регіонально орієнтовані державні програми мають узгоджуватися за термінами, заходами та ресурсами з програмами зайнятості, науково-технічними екологічними та іншими державними і місцевими програмами.

Для окремих територій необхідними заходами політики регіонального розвитку є такі:

- створення пільгового режиму для підприємництва;
- застосування пільгового режиму оподаткування для населення;
- адресне спрямування державних інвестицій;
- кредити, субвенції, субсидії та дотації на розвиток соціальної сфери;
- установа і диференціація обмежень та нормативів, а також охоронних режимів.

Перелічені заходи можуть бути разовими, коротко-, середньо- та довгостроковими. Регіональне програмування вносить у систему політики регіонального розвитку елементи перспективності, орієнтованості на тривалі зміни у сфері удосконалення організації суспільства, перетворює систему заходів на засіб досягнення визначених цілей господарського розвитку.

#### Висновки

Відсутність зваженої регіональної політики веде до дезінтеграції будь-якої країни, що є особливо небезпечним чинником для держав з нетривалою історією демократичного розвитку.

В Україні впродовж десятиліття незалежності регіональна політика не належала до пріоритетів внутрішньої політики держави, що означало, в свою чергу, відсутність структурованого і ефективного регіонального управління. Сьогоднішній етап державотворення дозволяє і вимагає законодавчого закріплення нової ідеології регіональної політики і формування нової архітектури регіонального управління. Бачення регіону виключно як адміністративно-територіальної одиниці, а регіонального управління як перманентного перерозподілу повноважень між місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування є неконструктивним, не відповідає соціально-економічним та політичним реаліям сьогоденної України.

#### Література

1. Алаев Э.Б. Социально-экономическая география: понятийно-терминологический словарь. – М.: Мысль, 1983. – С. 189.
2. Варналія З.С. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: Монографія / За ред. З.С. Варналія. – К.: НІСД, 2007. – 820 с.
3. Гладкий Ю.Н., Чистобаев А.И. Основы региональной политики: Учебник. – СПб, 1998. – С. 19.
4. Долішній М.І. Регіональна політика на рубежі ХХ–ХХІ століть: нові пріоритети – К.: Наукова думка, 2006. – 562 с.
5. Кноглер М., Секарев О. Ринкова реформа і регіональна політика // Економіка України. – 1995. – №1. – С. 65.
6. Поповкін В.А. Регіонально-цілісний підхід в економіці: Монографія. – К.: Наукова думка, 1993. – С. 54.
7. Романюк С.А. Політика регіонального розвитку в Україні: сучасний стан і нові можливості: Регіональні дослідження: Моногр. – К.: Вид-во УАДУ, 2001. – С. 3.
8. Шамбровський Г. Вплив регіональної політики Європейського Союзу на соціально-економічну ефективність євроінтеграції // Економіка та держава. – 2006. – №6. – С. 24–27.
9. Шевчук Я.В. Механізм санації депресивних територіальних суспільних систем в контексті формування регіональної політики. – Львів, 2004. – 63 с.

Л. ЛІГОНЕНКО,  
д.е.н., професор, Київський національний торговельно-економічний університет

## Науковий аналіз поняття «потенціал регіону»

У статті на основі розкриття морфології понять «потенціал» та «регіон», проведенні критичного аналізу існуючих визначень здійснена конвергенція понять «потенціал» та «регіон» у контексті розвитку сучасної парадигми трактування сутності поняття «потенціал» та уявлення про регіон як макроекономічну систему зі специфічними цілями та інтересами, головними з яких є якість життя та добробут населення, конкурентоспроможність економіки регіону.

**Ключові слова:** потенціал, регіон, потенціал регіону.

В статті на основі раскрытия морфологии понятий «потенциал» и «регион», проведении критического анализа существующих определений осуществлена конвергенция понятий «потенциал» и «регион» в контексте развития современной парадигмы трактовки сущности понятия «потенциал» и представлений о регионе как о макроекономической системе со специфическими целями и интересами, главными из которых является качество жизни и благосостояние населения, конкурентоспособность экономики региона.

**Ключевые слова:** потенциал, регион, потенциал региона.

## РОЗВИТОК РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

*The article, based on the disclosure of the morphology of the concepts of «potential» and «Region», critical examination of existing definitions, carried out the convergence of concepts «potential» and «region» in the context of the modern paradigm of interpretation of the essence of the concept of «potential» and ideas about the region as a macro-economic system with specific goals and interests, chief among them is the quality of life and welfare, competitive regional economy.*

**Keywords:** potential, the region, the region's potential.

**Постановка проблеми.** Економічні процеси, що відбуваються в Україні протягом останніх років, спричиняють суттєві зміни в розумінні ролі та призначення державних та регіональних органів щодо створення передумов для досягнення стратегічної мети усіх перетворень – зростання якості життя українського населення на основі становлення самодостатньої ефективної економіки з високим рівнем конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості, яка займає достойне місце в світовому розподілі праці та ресурсів. Вирішення цієї мети пов'язано з формуванням «точок зростання» в кожного регіоні України, виявленні та цілеспрямованому формуванні потенціалу кожного регіону, створення передумов для його максимально швидкої та результативної реалізації.

Ще з радянських часів розкриття потенціалу регіону, створення передумов для його максимальної реалізації визнавалося одним із найважливіших завдань органів державного та місцевого управління. Так, класик регіональної економіки М.Н. Некрасов писав, що головним напрямом регіональної політики СРСР є планомірний розвиток економічного потенціалу усією системою регіонів, яке відповідає економічним та політичним завданням країни з врахуванням інтересів кожної республіки (регіону) [1]. У теперішній час це завдання не втратило своєї актуальності.

Потенціал регіону, його внутрішня структура та форми прояву представляють собою складний феномен, комплексне дослідження якого можливе лише за врахування всієї палітри наукових ідей і уявлень.

**Метою** (науковим завданням) даної **статті** є: 1) розкриття морфології поняття «потенціал»; 2) узагальнення тлумачення сутності поняття «регіон» з врахуванням особливостей даного дослідження; 3) критичний аналіз існуючих визначень поняття «потенціал регіону»; 4) конвергенція понять «потенціал» та «регіон» в контексті розвитку сучасної (розширеної) парадигми трактування сутності поняття «потенціал» та уявлень про регіон як макроекономічну систему.

**Виклад основного матеріалу.** Щодо першого наукового завдання, то необхідно зазначити, що, поняття «потенціал» походить від латинського *potentia* – «сила, можливість». Досліджуючи його етимологію, слід звернути увагу на те, що латинське *potentia* є похідним від грецького *dinamis* – «можливість», яке було введено в науковий обіг ще Аристотелем у V книзі «Метафізики», який розглядав їх як різні форми існування матерії. Як відмічав Аристотель, потенція як можливість виникнення нового, знаходиться в самій реальній дійсності. Рух як невід'ємна властивість матерії передбачає перехід від однієї її форми до іншої, від потенції к здійс-

ненню (ентелехії), від потенції буття к буттю реальному [2]. Можливість характеризує об'єктивно існуючу тенденцію зміни предмета, що виникає в силу певної закономірності його розвитку, відповідно реалізована через необхідність можливість є дійсністю. Така точка зору була домінуючою майже до XVIII ст.

В XIX ст. латинське *potentia* було запозичене у французьку мову і набуло похідну форму *potentiel* із початковим значенням «спроможний» (потенціальний) [3], яке з часом розширилося до більш загального тлумачення як «сукупності джерел, можливостей, засобів, які можуть бути використані для вирішення будь-якого завдання» і представлено у сучасних словниках поняттям «потенціал» [4].

У філософській літературі використовується поняття «потенційність», під яким розуміється можливість, наявність сил, які можуть бути пущені в хід, використані [5].

У російськомовну економічну літературу термін «потенціал» був введений більш як 30 років тому та етимологічно використовувався саме для характеристики прихованих можливостей, потужності, сили якогось об'єкту чи системи. Так, у Великій Радянській енциклопедії 1981 року він тлумачиться як «джерела можливостей, засобів, запасу, які можуть бути приведені в дію, використані для вирішення будь-якої задачі або досягнення певної мети; можливості окремої особи, суспільства, держави в певній царині» [6].

Поняття «потенціал» є вкрай широким та використовується сьогодні майже у будь-якій сфері людської діяльності. Найпоширенішими його визначеннями є такі:

- потенціал – це внутрішня властивість будь-якого об'єкту або його елементу, як носія, проявляти себе відносно зовнішнього середовища ;
- сукупність засобів, умов, необхідних для ведення, підтримки, збереження, досягнення чого-небудь;
- потенціал – це наявні засоби, запаси та джерела, що можуть бути використані для досягнення певної мети, розв'язання певного завдання, а також можливості окремої особи, суспільства та держави в певній галузі;
- інтегральна оцінка кількісних і якісних характеристик об'єкту оцінки;
- потенціал – це корисна властивість, що виявляється тоді, коли об'єкт, потенціал якого є предметом досліджень (державна, галузь, підприємство, особа тощо), здійснює певну діяльність, спрямовану на досягнення встановлених цілей. Терміни «потенціал», «потенційний» означають наявність прихованих здібностей, які ще не виявили себе у відповідних сферах їх життєдіяльності.

Розкриваючи сутність поняття «потенціал», слід розмежувати його зміст із терміном «ресурси», не протиставляючи ці поняття одне одному, але і не розглядаючи їх як синонімічні.

Ресурсний підхід до трактування сутності потенціалу є найбільш поширеним (історично цей термін увійшов в економічні дослідження саме з прикметником «ресурсний»). Можна виділити три напрями у трактуванні уявлення про потенціал. Прихильники першого вважають, що потенціал – це сукупність необхідних для функціонування або розвитку системи різних ресурсів,

головним чином економічних, безпосередньо пов'язаних з функціонуванням виробництва та прискоренням НТП. Прихильники другого представляють потенціал як систему матеріальних та трудових факторів (умов, складових), що забезпечують досягнення цілей виробництва. Прихильники третього розглядають потенціал як здатність комплексу ресурсів вирішувати поставлені перед ним завдання, тобто потенціал – це цілісне вираження сукупної можливості певної спільноти (колективу) для виконання будь-яких завдань. На цій основі достатньо справедливо, на наш погляд, робиться висновок про синергійний ефект, сукупні можливості систем ресурсів, яка розглядається. Тобто, чим вдаліше склалася структура об'єкта, чим в більшій відповідності знаходяться його структурні та функціональні елементи, тим вище його потенціал і ефективність його використання. Таким чином, потенціал являє собою узагальнену, інтегровану характеристику різноманітних ресурсів, ідентифіковану в межах певного місця, часу та задач, які стоять перед певною системою. Перелік ресурсів, синергійний ефект прояву яких розглядається, обумовлюється видів потенціалу, який досліджується.

Але потенціал це не тільки наявний сукупний ефект (можливості) певної системи ресурсів), що обумовлює доцільність розгляду різниці між поняттями «потенціал» та «резерви»: «потенціал» містить як суще (наявне), так і потенційне, а «резерви» – тільки потенційне, невикористане. Невикористані резерви, таким чином, є суттєва частина потенціалу, яка і визначає рівень його реалізації.

У кожному періоді в окремих економічних системах (країна, регіон, підприємство чи його підрозділ) мають місце відхилення між наявними можливостями та їх реальним використанням. Потенціал, який розглядається як єдність просторових і часових характеристик, концентрує в собі одночасно три рівні зв'язків і відносин:

- по-перше, відображає минуле, тобто являє собою сукупність властивостей, накопичених системою в процесі її становлення і обумовлює її можливість до функціонування та розвитку. У цьому плані поняття «потенціал» фактично приймає значення поняття «ресурс»;

- по-друге, характеризує сьогодення з точки зору практичного застосування та використання здібностей, що є у наявності. Це дозволяє провести різницю між реалізованою і нереалізованою можливістю. У цій своїй функції поняття «потенціал» частково збігається з поняттям «резерв». Розглядаючи структуру потенціалу з цих позицій, слід враховувати, що в першому випадку структурні елементи потенціалу, що залишилися в нереалізованому вигляді, ведуть до зниження рівня його ефективності його функціонування. А в другому випадку «надлишковий» запас ресурсів, сил і здібностей певної системи забезпечує гнучкість і маневреність її розвитку по відношенню до мінливих умов функціонування;

- по-третє, орієнтований на розвиток (майбутнє). Представляючи собою єдність наявного та потенційно можливого станів, потенціал містить у собі як «потенції» імпульси та передумови майбутнього розвитку.

Таким чином, потенціал характеризує взаємодію всіх трьох перерахованих вище станів, що і відрізняє його від таких близьких йому понять, як «ресурс» і «резерв».

Зважаючи на предметну сферу даного дослідження, другим дослідницьким завданням є систематизація сучасних трактувань поняття «регіон», що є передумовою коректної конвергенції даних понять та ідентифікації поняття «потенціал регіону».

Поняття «регіон» достатньо широко використовується багатьма науками: економічною географією, містобудівництвом, політологією, регіональною економікою тощо. Незважаючи на достатньо широке використання, ні у вітчизняній, ні в закордонній науковій літературі немає чіткого визначення даного поняття, що є обумовлює велике різноманіття напрямів і методологічних концепцій в його трактуванні та дослідженні. Так, у [7] наведено систематизацію існуючих визначень даного поняття з виділенням пріоритетного аспекту розгляду: економіко-географічного, суспільно-політичного, етнічно-національного, географічного та адміністративного, історико-територіального та геополітичного, національно-культурного, адміністративного, економічного, міждисциплінарного.

У найбільш широкому розуміння, регіон – це цілісна система з своїми структурою, функціями, зв'язками із зовнішнім середовищем, історією, культурою, умовами життя населення. Її характеризують: висока розмірність; велика кількість взаємопов'язаних підсистем різних типів з локальними цілями; багатоконтурність управління; ієрархічність структури; значне запізнювання координуючих дій при високій динамічності елементів; неповна визначеність станів елементів. Регіон має розглядатися одночасно і як елемент територіальної організації національного господарства, і як елемент системи розселення, і як елемент соціальної організації суспільства – місця всіх сфер життєзабезпечення і життєдіяльності людини. Тобто при формуванні поняття «регіон», як правило, використовуються низка критеріїв (географічні, виробничо-функціональні, містобудівні, соціологічні), що і обумовлює складність розкриття їх суті та прояву в одному визначенні.

З економічної точки зору під «регіоном» слід розуміти «територіально спеціалізовану частину народного господарства країни, що характеризується єдністю і цілісністю відтворювального процесу [8]. За визначенням Економічної енциклопедії (під ред. В. Симоненко) [9, с. 164], регіон – це територія країни із специфічними природно-кліматичними та економічними умовами, характерною спрямованістю розвитку продуктивних сил з урахуванням демографічних, історичних, соціальних особливостей, розвиток якої здійснюється на основі законів національної та регіональної економіки, у результаті чого формуються регіональні економічні відносини. Основний критерій виокремлення регіону – спільність народногосподарських та регіональних завдань, техніко-економічні особливості розвитку промисловості та сільського господарства, наявність суб'єктів господарювання, об'єднаних регіональними економічними, політичними, соціальними, культурно-етнічними інтересами, у результаті яких утворюється регіональний тип відтворення соціальної системи. Тобто регіон визнається не тільки підсистемою соціально-економічного комплексу країни, але й відносно самостійною частиною із закінченим циклом відтворення, особливими фор-

## РОЗВИТОК РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

мами проявів стадій відтворення й специфічних особливостей протікання соціальних і економічних процесів.

У сучасній економічній науці отримали поширення чотири підходи до тлумачення сутності даного поняття (чотири парадигми регіону): регіон – квазідержава, регіон – квазікорпорація, регіон – ринок (ринковий ареал), регіон – соціум.

Підхід до регіону як квазідержави (адміністративний підхід) передбачає його відокремлення як підсистеми в межах держави та(чи) національної економіки. У багатьох державах світу регіони акумулюють все більше функцій і фінансових ресурсів, що раніше належали «центру» (процеси децентралізації та федералізації).

Підхід до регіону як до ринку (регіон–ринок), що має певні кордони, акцентує увагу на загальних умовах економічної діяльності та особливостях регіональних ринків різних товарів і послуг, праці, кредитно–фінансових ресурсів, цінних паперів, інформації, знання тощо. Дослідження в рамках даного підходу іноді виділяють в особливу дисципліну регіональне ринкове ведення.

Підхід до регіону як до соціуму (спільності людей, що живуть на певній території) висуває на перший план розгляд питань, який стосуються процесів відтворення соціального життя (населення і трудових ресурсів, освіти, охорони здоров'я, культури, навколишнього середовища і т.д.) і розвитку системи розселення. Їх дослідження проводиться в розрізі соціальних груп з певними особливими функціями і інтересами.

Розгляд регіону як квазікорпорації передбачає концентрацію уваги на суб'єктах власності (регіональної та муніципальної) та їх економічній діяльності. У цій якості регіони стають учасниками конкурентної боротьби на ринках товарів, послуг, капіталу (прикладом може слугувати захист «торгової марки» місцевих продуктів, змагання за більш високий регіональний інвестиційний рейтинг).

Ще з радянських часів поряд з терміном «регіон» почав використовуватися термін «регіональна економічна система», який, наприклад, у [10] тлумачиться таким чином: «частина території держави, що характеризуються відносною однорідністю соціально–економічних показників або просторовою близькістю до одного із центрів, яка взаємодіє з іншими частинами території держави, обов'язково має органи управління й/або федеральні (ред. – регіональні) програми розвитку». Базовими ознаки регіональної економічної системи більшість дослідників вважають: територію, спеціалізацію, господарські відносини та зв'язки.

При розгляді регіональної економічної системи важливе значення мають не тільки виробничі та збутові можливості окремих суб'єктів, що діють на його території, а й характер (тіснота) внутрішніх та зовнішніх економічних зв'язків, спільність економічних, суспільних та суспільно–політичних завдань, можливість органу регіонального управління забезпечувати координацію діяльності окремих суб'єктів господарювання з метою забезпечення досягнення синергійного ефекту.

З позицій економічних відносин прийнято розглядати три аспекти регіональної економічної системи: 1) як зовнішнє середовище для функціонування суб'єктів господарювання, що діють на її території (з позицій формування належного підприємницького клімату); 2) як об'єкт державного регулювання та управлін-

ня господарською діяльністю різних виробничих, фінансових та інших структур (його метою є цілеспрямований вплив на суб'єкти господарювання з метою корекції планів їх діяльності відповідно до потреб регіонального розвитку та регіональних інтересів) 3) як квазігосподарюючий суб'єкт, який може виступати ініціатором розробки та реалізації регіональних програм розвитку, емісії регіональних цінних паперів, засновником суб'єктів муніципальної власності тощо.

Отже, ґрунтуючись на вищесказаному, регіон пропонується розглядати як сукупність домогосподарств, підприємств, установ та інституцій, які діють на певній території, використовують її природні та людські та інші види ресурсів, підпадають під юрисдикцію політико–адміністративних органів регіонального управління. Їх основним завданням є цілеспрямоване формування потенціалу регіону (виходячи з стратегічних цілей його розвитку), створення передумов для максимально повної реалізації наявного потенціалу.

Поєднання понять «потенціал» та «регіон» є достатньо поширеною термінологічною конструкцією (як в загальному розумінні, так і особливо при трактуванні різних видових проявів потенціалу), що дозволяє перейти до розв'язання третього дослідницького завдання – здійснити критичний аналіз існуючих визначень даного поняття.

Як видно з таблиці, сучасні дослідники активно досліджують різні видові прояви потенціалу регіону, характеризуючи його як здатність (ресурсну та компетентнісну) до певних видів діяльності.

Таким чином, проведене дослідження показало, що існуючі визначення потенціалу регіону перш за все базуються на ресурсному підході – потенціал тлумачиться як максимально можливий результат використання певної системи ресурсів, перелік яких та визначення самого поняття результат обумовлюється видовим проявом потенціалу регіону, який розглядається (досліджується).

Для реалізації четвертого дослідницького завдання – проведення конвергенції понять «потенціал» та «регіон» та формування на цій основі авторського тлумачення поняття «потенціал регіону» – представляється доречним скористатися теоретико–методологічними розробками теорії фірми (підприємства), оскільки теорія потенціалу останнім часом отримала найбільший розвиток саме для економічної системи цього рівня.

Найбільш повне та системне дослідження сутності та структуризації поняття «потенціал підприємства» здійснено Н.С. Краснокутською [25]. Базуючись на її узагальненнях, необхідно зазначити, що поняття «потенціал підприємства» за останні 50 років пройшло тривалий та тернистий шлях свого пізнання.

Імпульсом до формування теорії потенціалу підприємства слід вважати спроби побудови виробничих функцій представниками неокласичної школи економічної теорії. Загальний зміст таких досліджень полягав в пошуку шляхів оптимального розподілу ресурсів (можливостей), які використовує підприємство (або інша економічна система) з метою максимізації цільової функції. Саме неокласичні ідеї визначили трактування категорії «потенціал» в економічних дослідженнях закордонних вчених 20–30 років XX

## Характеристика видових проявів потенціалу регіону

Вид потенціалу	Визначення виду потенціалу
Ресурсний	Сукупність(поєднання) ресурсів певної території та можливості їх використання для забезпечення життєдіяльності країни(регіону) [11]
Виробничий	Сукупна здатність виробничих систем, що знаходяться в межах даного регіону, виробляти матеріальні блага і задовольняти суспільні потреби, обумовлена існуючими ресурсами та умовами їх використання [12]
Трудовий	Регіональні можливості реальних і потенційних працівників, що володіють набором певних кількісних і якісних властивостей, які проявляються в процесі їх використання в специфічних регіональних умовах господарювання [13]
Інвестиційний	Це сукупність характеристик регіону, що враховують основні його економічні параметри, насиченість території факторами виробництва (природними ресурсами, робочою силою, основними фондами, виробничою і соціальною інфраструктурою і т.д.), споживчий попит населення та ін. [14]
Інноваційний	Це джерела, можливості, засоби створення умов для оптимізації внеску науки і техніки в економічний розвиток за рахунок впровадження ринкових принципів у цю сферу та її реструктуризації. Одночасно відображає рівень розвитку науки та впровадження досягнень науково-технічного прогресу в регіоні і визначає рівень привабливості його інвестиційного клімату [15]
Інтелектуальний	Характеристика інтелектуальної сфери країни або регіону і джерело нових знань, ідей, інформації, що сприяють підвищенню конкурентоспроможності економіки та рівня життя населення; здатність організації до знаходження унікальних рішень для досягнення значущих результатів у галузі науки, техніки, технології, в духовно-моральній сфері; міра ефективності інноваційної економіки, що виражається в її здатності до реалізації інтелектуальних можливостей людини і суспільства з метою соціально-економічного розвитку [16]
Інституційний	Сумарні витрати бюджетів на підтримку і розвиток експортно-орієнтованих галузей, сільського господарства, наукових установ, вищих та середніх спеціальних навчальних закладів [17]
Фінансовий	Загальна сума фінансових ресурсів, наявних у розпорядженні регіональних органів влади і управління та які об'єктивно можуть бути використані ними для виконання функцій, покладених на регіональний рівень влади [18]
Науковий	Сукупна здатність і можливість суб'єктів наукової діяльності виконувати дослідження і розробки в заданий період часу, спрямовані на підвищення конкурентоспроможності регіону та забезпечення зростання якості життя населення за допомогою задоволення потреб у нових наукомістких технологічних процесах, продуктах, послугах, їх модифікаціях [19]
Потенціал території	Можливість розширення господарської діяльності на даній території без великих допоміжних затрат на її благоустрій або з додатковими капітальними затратами [20]
Інфраструктурний	Можливість регіону виступати в якості підстави або базису (від лат. Infra – «нижче», «під» і structura – «будову», «розташування») функціонування економіки і забезпечення якості життя [21]
Споживчий	Сукупна купівельна спроможність населення регіону, яка обумовлюється його доходами [22]
Економічний	Сукупна здатність наявних у межах регіону економічних ресурсів забезпечити виробництво максимально можливого обсягу матеріальних благ і послуг, що відповідають потребам суспільства на даному етапі його розвитку [23]
Інтегральний	Поєднання усіх ресурсів території (природних, трудових виробничих, фінансових, наукових, інтелектуальних, інформаційних тощо), які можуть бути залучені до господарської діяльності, а також самої території, включаючи її географічне та транспортне положення [24]

сторіччя, які розглядали його крізь призму ресурсних можливостей максимізувати виробничу функцію у вигляді випуску матеріальних благ або певного ефекту. Такі позиції цілком відповідали трактуванню підприємства як «чорної шухляди, що споживає на вході чинники виробництва і видає на виході продукти» [26].

Ці є підходи були підхоплені та стали домінуючими в радянській економічній науці до 70–80-х років ХХ сторіччя, що безпечно пов'язано з плановим характером економіки та актуалізацією завдання нарощування темпів і обсягів виробництва при ефективному використанні наявних ресурсів.

Неокласичні підходи до трактування сутності потенціалу одержали свого подальшого розвитку в межах так званої ресурсної концепції підприємства (Е. Пенроуз «Теорія зростання фірми», 1959 р.) Досліджуючи класичне питання теорії підприємства щодо причин його успішності, Е. Пенроуз дійшла висновку, що саме неоднорідність ресурсного потенціалу забезпечує кожній фірмі її унікальність. Крім того, «пулом ресурсів», за термінологією Е. Пенроуз, є організаційна здібність фірми, в силу якої і виникає складність копіювання ресурсного потенціалу.

Таким чином, ресурсна концепція підприємства передбачає синтез ресурсів і організаційних здібностей, який реалізується шляхом доповнення класичного переліку ресурсів (матеріальні, фінансові, трудові), організаційними ресурсами (або здібностями) апарату управління підприємства.

Подальший розвиток концепції потенціалу пов'язаний з формуванням теоретичних основ стратегічного управління (60–70 роки ХХ сторіччя). В методології SWOT-аналізу одним з його центральних напрямків дослідження визначався потенціал підприємств, який ототожнюється з його сильними сторонами (straight).

У працях класика стратегічного управління І. Ансоффа поняття «потенціал підприємства» активно використовується в контексті визначення його конкурентного статусу і розглядається як забезпечена стратегічними ресурсами сукупність функціональних можливостей щодо реалізації стратегії. До сукупності таких можливостей відносяться управлінські, виробничі, маркетингові та інші функціональні здібності фірми, або її стратегічні ресурси, сполучення яких призводить до появи синергічних ефектів і сприяє досягненню конкурентної переваги. Саме вони відповідно до «теорії

## РОЗВИТОК РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

залежності від ресурсів» (resource dependency) Дж. Пфеффера та Дж. Салансика (1978) обумовлюють можливість використання ресурсів та спроможність фірми до виживання.

Подальшим кроком до розуміння поняття «здібності» (capabilities) стала еволюційна економічна теорія Р. Нельсона і С. Уінтера (1982). В її контексті під здібностями розуміли «організаційні рутини», тобто регулярно повторювані та передбачувані засоби ведення діяльності. Таке розуміння дозволяє пов'язати статичний характер ресурсів на вході із можливостями їх перетворення в кінцеві результати на виході. Наявність потенціалу для забезпечення успішного розвитку визначатиметься рівною мірою як якістю вхідних ресурсів, так і якістю «рутин», тобто накопиченими та недоступними конкурентам знаннями щодо здійснення бізнес-процесів.

Ці ідеї знаходять визнання та подальший розвиток і в статті Б. Вернерфельта «Ресурсна трактовка фірми» (1984) – здібності автоматично вводяться до складу ресурсів підприємства, його цінних, специфічних активів, що унеможливує їх відокремлений купівлю-продаж та входить у протиріччя із загально-визнаним розумінням ресурсів як засобів, запасів, які можуть бути залучені ззовні. Колективне знання та організаційна культура, які є основою здібностей, можуть бути ідентифіковані тільки в результаті здійснення певних бізнес-процесів і тільки в межах певного підприємства. Таким чином, у той час як ресурси є джерелом здібностей фірми, здібності є основним джерелом її конкурентних переваг; здібності не можуть бути відокремлені від ресурсів, а виникають в ході їх трансформації, обумовлюють той чи інший рівень їх використання, а отже і породжують диференціацію в успішності різних підприємств.

Подальшим розвитком ресурсної теорії стала опублікована в 1990 році стаття К. Прахалада і Г. Хамела, в якій для ідентифікації визначальних для результатів фірми і її стратегії здібностей вводиться поняття «ключові компетенції». Ключові компетенції – це «ядро фірми» у вигляді некодифікованого (організаційно-специфічного) знання, що не може бути ретрансльовано іншій фірмі. Ключові компетенції становлять підґрунтя для утворення стійкої конкурентної переваги, оскільки характеризуються тривалістю користування, неповторністю, стійкістю до нейтралізації. Наявність таких унікальних компетенцій, звичайно ж, посилює потенціал підприємства, обумовлює його здатність до виконання свої місії.

Подальші пошуки причин успіху конкретних фірм обумовили формування концепції «інтелектуального потенціалу» або «динамічних здібностей». Такі здібності є результатом безперервного навчання і ґрунтуються на усвідомленні необхідності не тільки підтримки, а й постійного розвитку ресурсів і компетенцій. Формування довготривалих конкурентних переваг підприємства спирається на потенціал як сукупність ресурсів, здібностей і компетенцій. Причинно-наслідковий ланцюг має вигляд: «фактори виробництва → компетенції → динамічні здібності → продукти (результати)».

Адаптуючи сучасні уявлення теорії потенціалу підприємства на регіон як економічну систему більш високого рівня складно-

сті, слід зазначити, що тлумачення сутності поняття «потенціал регіону» також слід здійснювати в системі координат «ресурси – здібності – компетенції», де ресурсна площина розкриває феномен перетворення можливостей в здібності, а здібності через їх розкриття, закріплення і оновлення за допомогою навчання трансформуються у компетенції (базові і ключові).

Реалізація комплексу таких можливостей відбувається за умов здійснення відповідних регуляторних впливів (тобто сукупності дій в окремих елементах регіональної економічної системи, так і на рівні регіональних органів влади), що спрямовані на досягнення певних цілей, та інтересів, а також процесів самоорганізації (внаслідок яких частково формується регіональне колективне знання та регіональна організаційна культура), що сприяє їх досягненню визначених цілей та реалізації регіональних інтересів.

Проведений науковий аналіз генезису трактування сутності поняття «потенціал підприємства» дозволяє прийти до висновку, що в більшості розглянутих вище визначень поняття «потенціал регіону» дослідники серед його ключових атрибутивних ознак виділяють лише ресурси, а до суттєвих властивостей відносять спрямованість на досягнення максимальних обсягів випуску продукції (у вузькому розумінні) або цілей (у найбільш широких трактуваннях). Такий підхід не дозволяє здійснити повне пізнання поняття «потенціал регіону», оскільки не враховує здібності, які окреслюють перспективність можливостей, та компетенції, які сприяють прискоренню перетворення реальних можливостей на дійсність.

Враховуючи, що поняття «потенціал» нерозривно пов'язано з цілями управління регіональною економічною системою, представляється доцільним розглянути сучасні уявлення щодо цілей та задач регіонального управління (державного регіонального управління, регіональної політики), які сформувалися на основ адаптації до потреб регіонального управління теорії стратегічного управління та розкриваються в контексті понять «стратегія регіонального розвитку» та «стратегія економічного розвитку регіонів».

Стратегія економічного розвитку регіонів тлумачиться як система заходів, спрямованих на реалізацію довгострокових завдань соціально-економічного розвитку держави з урахуванням раціонального внеску регіонів у рішення цих завдань, обумовленого реальними передумовами й обмеженнями їхнього розвитку. Стратегія регіонального розвитку розроблюється на загальнодержавному рівні. Вона визначає основні цілі та завдання політики держави по відношенню до конкретного регіону та є основою для розробки стратегії соціально-економічного розвитку регіону, яка є прерогативою та центральною функцією органів влади регіонів.

Передумовою розробки стратегії є визначення стратегічного бачення та стратегічної місії розвитку регіону. Ошибка! Закладка не определена. При розробці стратегічного бачення рекомендується визначити: 1) ключові показники, яких регіон прагне досягти в майбутньому; 2) пріоритетні напрями подальшого розвитку регіону; 3) тип використовуваних технологій, устаткування, якість вироблюваної продукції, пріоритетні споживачі й сегменти ринку; 4) місце, яке регіон повинен зайняти на загальнодержавному і міжнародному рівнях у довгостроковій перспективі.

Стратегічна місія розвитку регіону характеризує сприйняття, призначення, основні задачі і характеристики даного регіону, у яких виявляється його відмінність від подібних територіальних утворень, що обумовлюють цілі і причини його подальшого розвитку. Розробка місії необхідна для встановлення сценаріїв розвитку регіону з метою підпорядкування їй всіх сфер діяльності на регіональному рівні. При визначенні місії розвитку регіону слід враховувати: 1) історію регіону, в процесі якої формувалися ментальність населення, профіль і стилі діяльності, місце на загальнодержавному і світових ринках та ін.; 2) характер поведінки та характерні підходи до способів ведення господарської діяльності й управління; 3) стан зовнішнього середовища; 4) матеріальні, енергетичні, фінансові, природоохоронні та інші ресурси, які належать регіону та можуть бути використані для досягнення стратегічної мети; 5) специфічні регіональні особливості.

Метою регіонального управління, в тому числі стратегічного, визнається регіональний розвиток, тобто прогресивні кількісні та якісні зміни, набуття економічною системою нових якісних характеристик. Регіональний розвиток – це багатомірний та багатоаспектний процес, спрямований на досягнення сукупності економічних та соціальних цілей. Загальновизнаною стратегічною метою економічного розвитку більшості країн та їхніх регіонів сьогодні визнається поліпшення рівня добробуту населення.

Теорія добробуту розроблялася класиками економічної науки А. Маршаллом, А. Пігу, В. Парето, Р. Хоутрі, Д. Менгером, Л. Вальрасом, Дж. Кларком та ін. і змінювалася відповідно до розвитку наукової думки: від розуміння добробуту як матеріального благополуччя (добробут – благополучний побут) до включення в його склад елементів, що не відносяться до економічних благ (здоров'я, відпочинок, освіта, культурний і професійний розвиток, спілкування та ін.). Сучасне розуміння терміну «добробут» має на увазі забезпеченість населення необхідними матеріальними і духовними благами, тобто предметами, послугами та умовами, що задовольняють певні людські потреби. Добробут характеризується такими характеристиками, як рівень (комплекс економічних благ, структура і масштаби реалізації потреб населення у сфері споживання), образ (поведінкова орієнтація людини на основі цільових установок і міжособові контакти, сформовані при досягнутому рівні життя) та якість життя (є узагальнюючою характеристикою, яка відображає стан і соціальне самопочуття самої людини, яке характеризується такими параметрами, як здоров'я, освіта, культурний і трудовий потенціал та ін.). Дослідники пропонуються розглядати і видові прояви добробуту: соціальний, екологічний, фінансовий (економічний).

Необхідно зазначити, що пріоритетність стратегічних цілей розвитку регіону принципово відрізняється від мікрорівня (підприємство, установа, організація). Якщо мікрорівневий суб'єкт господарювання, перш за все, прагне максимізації прибутку, досягненню чого підлягають інші (другорядні) стратегічні завдання (в тому числі формування сприятливого соціального клімату в колективі, добробут персоналу), то на регіональному рівні результати господарської діяльності, хоча і визначаються в

якості стратегічних цілей, розглядаються з боку надання можливостей для задоволення соціальних потреб населення. Тобто економічне зростання є не самоціллю, а виступає невід'ємною передумовою, головним інструментом досягнення добробуту в різних формах його прояву.

Таким чином, регіональний розвиток передбачає такий режим функціонування регіональної системи, який орієнтований на позитивну динаміку параметрів рівня і якості життя населення, забезпечену стійким, збалансованим і багатофакторним відтворенням соціального, господарського, ресурсного й екологічного потенціалів території [27].

Необхідно розрізнити цілі регіонального розвитку на загальнодержавному та регіональному рівнях управління. В першому випадку метою управління є вирівнювання асиметрії регіонів, у другому – актуалізація ресурсного потенціалу регіонів, що визнається передумовою їх конкурентоспроможного розвитку по відношенню до інших регіонів.

Під конкурентоспроможністю регіону розуміється здатність реалізувати основне цільове завдання функціонування – стійкий соціально-економічний розвиток регіону із забезпеченням високої якості життя його населення. Конкурентоспроможність реалізується через конкурентні переваги, у складі яких прийнято виокремлювати базові та додаткові. До перших (базових) відносяться природно-сировинні ресурси, трудові ресурси, виробнича база; до другого (додаткові) – освітній, науковий, інтелектуальний, підприємницький, інноваційний інфраструктурний, управлінський потенціали регіону.

Базуючись на усьому вищевикладеному, необхідно ще раз звернути увагу на відмінні особливості поняття «потенціал регіону»:

1) дане поняття нерозривно пов'язано з категорією «можливість», тому об'єктом дослідження мають бути не тільки наявні ресурси та результати їх використання, а й скриті, невикористані резерви, які має регіональна економічна система. Не використані резерви можуть бути виявлені шляхом проведення спеціальних досліджень, зокрема порівняльного бенчмаркінгового аналізу;

2) охоплює не тільки елементний склад ресурсів учасників регіональної економічної системи (домогосподарств, підприємств, установ, інституцій), а й їхні здібності та компетенції, які окреслюють перспективність можливостей і сприяють прискоренню їх перетворення на дійсність за рахунок використання сформованої системи ресурсів, а також здібності та компетенції органів регіонального управління, завдяки яким формується синергійний ефект від їх спільного використання;

3) індикатором та наслідком перетворення можливостей у дійсність є досягнення цілей регіонального управління. Генеральною метою регіонального управління визнається є регіональний розвиток, кінцевим індикатором якого є рівень та якість життя населення регіону, конкурентоспроможність економіки регіону. Засобом реалізації даної мети є цілеспрямовані дії органів державної та регіональної влади, спрямовані на формування та максимально повне використання потенціалу регіону.

## РОЗВИТОК РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

### Висновки

Отже, під потенціалом регіону нами пропонується розуміти поточні та майбутні можливості регіону, які є наслідком синергії системи ресурсів, здібностей і компетенцій учасників регіональної економічної системи (домогосподарств, суб'єктів господарювання та органів регіональної влади) забезпечувати регіональний розвиток та на цій основі – зростання якості життя населення та конкурентоспроможність економіки регіону.

### Література

1. Некрасов Н.Н. Региональная экономика. – М.: Экономика, 1978.
2. Аристотель. Сочинение в 4-х томах. – М., 1975. – С. 108–120.
3. Соколов С. Н. Формирование и развитие стратегического потенциала регионального нефтегазостроительного комплекса: теория, методология, практика [Текст] / С.Н. Соколов. – Волгоград: ВолГУ, 2003. – 536 с.
4. Казанцев, С.В. Потенциал экономики регионов России как основа их внутренней конкурентоспособности [Текст] / С.В. Казанцев // Регион. – 2004. – №1. – С. 191–199.
5. Кондаков Н.И. Логический словарь-справочник. – М.: Наука, 1975. – С. 540.
6. Радянський енциклопедичний словник. – М.: Радянська енциклопедія, 1981. – С. 1058.
7. Александров І.О. Стратегія сталого розвитку регіону: монографія / І.О. Александров, О.В. Половян, О.Ф. Коновалов, О.В. Логачова, М.Ю. Тарасова: за заг. ред. І.О. Александрова / НАН, Ін-т економіки пром-ті. – Донецьк, Вид-о Ноулідж, 2010. – 203 с.
8. Добрынин А.И. Региональные пропорции воспроизводства. – Л., 2005. – С. 28.
9. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 3 / Редкол.: С.В.Мочерний (відп. ред.) та ін. – К., Видавничий центр «Академія». – 2002. – 952 с.
10. Щемелинин С.А., Кругликова О.В. Региональная социально-экономическая система: понятие, классификация, структура и основные элементы // <http://www.rusnauka.com> /7\_NND\_2009/Economics/42513.doc.htm
11. Паламарчук М.М., Паламарчук О.М. Економічна та соціальна географія України з основами теорії. – К: Знання, 1998. – 416 с.
12. Сравнительная характеристика производственного потенциала регионов Украины ([http://revolution.allbest.ru/economy/00142540\\_0.html](http://revolution.allbest.ru/economy/00142540_0.html))
13. Особенности формирования и использования трудового потенциала в регионе (<http://vip-students.com/ref/ref-77428.html>)
14. Кравчук А.Ю., Терехович Ю.Б. Финансовая инвестиционная политика, учебное пособие. (<http://cito-web.yspu.org/link1/metod/met107/node51.html>)
15. Бакланова Ю.О. Формирование и развитие инновационного потенциала региона: диссертация. (<http://www.dissercat.com/content/formirovanie-i-razvitie-innovatsionnogo-potentsiala-regiona>)
16. Киришин И.А. Развитие интеллектуального потенциала страны и региона: место и роль федеральных университетов.
17. Чуб Б.А. Оценка инвестиционного потенциала субъектов российской экономики на мезоуровне – ([http://www.uamconsult.com/book\\_544\\_chapter\\_14\\_3.2\\_Metody\\_rascheta\\_investicionnogo\\_potenciala-subekta\\_ehkonomiki\\_na\\_mezourovne.html](http://www.uamconsult.com/book_544_chapter_14_3.2_Metody_rascheta_investicionnogo_potenciala-subekta_ehkonomiki_na_mezourovne.html)).
18. Финансовый потенциал региона: стратегия формирования и использования (<http://all-referats.com/diploms/diplom-13162.html>).
19. Бородина М.А. Управление научным потенциалом региона: кластерный поход.
20. Котляров В.М., Комарова А.И. География: Понятия и термины. Пятиязычный академический словарь. – М.: Наука, 2007. – С. 544.
21. Строительный комплекс Азиатско-Тихоокеанского региона (<http://skatr.ru/infrastrukturnyi-platsdarm>).
22. Васильева Т.А., Гриценко Л.Л., Винниченко Н.В. Научно-методические подходы к оценке инвестиционной привлекательности регионов Украины.
23. Давискіба К.В. Економічний потенціал регіону та його ефективне використання в умовах ринкової трансформації.
24. Нагірна В.П. Інтегральний потенціал території у контексті господарської діяльності регіону // Український географічний журнал. – 2010, №3. – С. 32–39.
25. Краснокутська Н.С. Потенціал торговельного підприємства: теорія та методологія дослідження текст: монографія. – Харків: Харк. держ. ун-т харчування та торгівлі, 2010. – 247 с.
26. Бухвалов, А.В. Эволюция теории фирмы и ее значение для исследований менеджмента [Текст] / А.В. Бухвалов, В.С. Катькало // Российский журнал менеджмента. – 2005. – Т. 3. – №1. – С. 75–84.
27. Коваленко Учебное пособие // 3.4. Региональное развитие: цели, критерии и методы управления // <http://www.smartcat.ru/Regional-Economic/regionalnayaekonomikaiupravlenieBB.shtml>